

УВОДНА ОБЈАШЊЕЊА

Јединствено подручје Голије, које је предмет истраживања на нивоу Стратегије заштите и развоја за потребе Просторног плана подручја посебне намене Парка природе "Голија", чине масиви планина Голије, Радочела и делови Јавора и Чемерна.

Подручје је, у свим досадашњим истраживањима, третирано као потенцијално развојно и атрактивно, будући да располаже респективним и високовредним природним ресурсима ширег спектра развојног садржаја и употребљивости. Развојни потенцијали и могућности овог подручја - јединствене природне макроамбијенталне целине, на основу дугогодишњих, сукцесивних, вишестраних, али и једностраних истраживања, обрађивани су и презентирани у бројним планерским и другим развојним документима са аргументовано образложеним и утемељеним различитим предлозима и препорукама.

Парадокс - да је подручју Голије, као јединственој, природној и развојној, предеоној целини, придавана посебна пажња заштити и развоју и адекватни регулативни значај, а да се у међувремену на њему нису десили, нити се дешавају, уочљивији привредни и остали помаци - сасвим је схватљив и реално присутан.

Реалност је могуће сагледати у контексту ефеката и последица друштвених, политичких, економских, демографских и других кретања која су се одвијала на подручју Србије, посебно током последњих деценија. Подручје Голије је постало просторно и развојно изолованије, економски назадније, демографски празније и еродираније, социјално заосталије - али еколошки очуваније.

Претходне констатације имају, са становишта дугорочног развоја подручја Голије и њене заштите, неповољне последице које је могуће ублажити у ближој, па и даљој будућности, радикалним економским, социјално-демографским, просторно-организационим и еколошки уравнотеженим акцијама стратешког карактера и узајамне повезаности.

Следећи истраживачку праксу, принципе и искуства, при конципирању адекватне и оствариве стратегије дугорочног развоја и заштите подручја Голије, неопходно је, обрадити неколико кључних елемената, као што су:

- основне институционалне, развојно-ресурсне, просторно-организационе и еколошко-релевантне одреднице,
 - оцену тенденција, процеса, динамичких проблема и структурних промена привреде, простора и животне средине подручја Голије,
 - дефинисати оствариве стратешке циљеве кроз одговарајућа сценарија развоја и приоритете,
 - дефинисати стратешка одређења у доменима заштите, коришћења, организовања и уређења простора,
 - одржавање еколошке равнотеже подручја интерактивним повратним приступом и деловањем,
- да би се узело на стратешки прихватљиве и оствариве плански осмишљење пропозиције и управљачке механизме.

Предмет

Повод за приступање изради планских и развојних докумената за подручје Голије биле су следеће чињенице:

- подручје планина Голије и Радочела, Уредбом Владе Републике Србије ("Службени гласник РС", бр. 45/01) стављено је под заштиту као Парк природе "Голија", а на основу одредби Просторног плана Републике Србије ("Службени гласник РС", бр. бр. 13/96) и Студије "Парк природе Голија - Предлог за стављање под заштиту као природног добра од изузетног значаја" (Завод за заштиту природе Србије, 2000.).
- Уредбом је Парк природе вреднован као природно добро од изузетног значаја - I категорија - о коме се стара Јавно предузеће "Србијашуме"/Управа Парка природе "Голија" (2001), са седиштем на Белим водама на Голији.
- Актом Интернационалног координационог савета програма UNESCO-а "Човек и биосфера" (MaB), а на предлог Министарства за заштиту природних богатстава и животне средине, део Парка природе "Голија" је проглашен за Резерват биосфере "Голија-Студеница" (октобар 2001.).
- Влада Републике Србије је донела Одлуку о изради Просторног плана подручја посебне намене Парка природе "Голија" ("Службени гласник РС", бр. 91/02) на основу усвојеног Програма израде Просторног плана подручја посебне намене Парка природе "Голија", (Завод за просторно планирање и урбанизам Министарства урбанизма и грађевина; новембар, 2002).

- **Уговор о изради Просторног плана подручја посебне намене Парка природе "Голија"**; потписан је између ЦЕП - Центра за планирање урбаног развоја из Београда (бр. 820/18 од 18.11.2003), Агенције за просторно планирање (бр.351-77/2003-01 од 18.11.2003) и Министарства трговине, туризма и услуга (бр. 401-00-306/2003-04 од 04.12. 2003.).

Метод рада

Системску основу за израду Стратегије заштите и развоја и Просторног плана подручја посебне намене Парка природе "Голија", поред Закона о планирању и изградњи, чине и Закон о заштити животне средине, Закон о културним добрима као и сви секторски закони и прописи који имају утицаја на ниво и карактер планских докумената.

Обавеза Обрађивача је била да одредбе Програма усагласи и са донетим Законом о планирању и изградњи ("*Службени гласник РС*", бр.47/03), у смислу поступка, у односу на садржај појединих фаза, и да користи постојећу информациону основу, без додатних истраживања и без посебне надокнаде појединим надлежним институцијама.

Специфичност рада на Стратегији као делу Просторног плана подручја Голије јесте, да се ради у оквирима који су **унапред детерминисани донетим актима о заштити**, а да при томе нису узети у обзир сви ограничавајући фактори који би могли да проистекну из концепта развоја и пратеће намене површина. Ова чињеница је обавезала обрађиваче да критички анализирају и вреднују решења из претходних докумената и идентификују могуће конфликтне ситуације у просторном и развојном смислу.

Поступак је подразумевао:

- независно вредновање постојећег стања са аспекта значајних природних, створених и амбијенталних вредности подручја и разматрање односа Планом обухваћеног простора и ширег окружења;
- анализу претходно прихваћених и званично верификованих концепата заштите, али и програма и планова развоја и уређења, у контексту прихваћених/обавезујућих вредносних ставова и критеријума;
- формулисање **Стратегије заштите и развоја ширег подручја Парка природе "Голија"**, са ослонцем на документационој основи, анализи претходних обавеза и планова и оцени потенцијала, као и предлозима за заштиту и рационално и одрживо коришћење простора у оквиру будуће просторно-функционалне целине.

Током израде Просторног плана, Обрађивач је добио одређене предлоге, сугестије и информације од заинтересованих општина и субјеката са терена, који су узети у обзир на нивоу стратешких решења, а конкретни предлози же се уградити у плански документ.

Оцена истражености подручја

Истраживања подручја Голије су вршена за различите потребе, а степен истражености је различит по областима и неједнаког нивоа информација о простору.

Коришћена документација потиче из више извора:

- научна и стручна документација, претходна истраживања и публикације;
- налази и закључци приликом обиласка терена и консултације са представницима локалне средине;
- планска документација на нивоу Републике и остала постојећа секторска и планска документација, која се, условно, може сматрати обавезујућом.

На основу експертске анализе оцењено је следеће:

- статистичка документација, даје релевантне податке (Попис 2002. г. и ранији пописи);
- подаци о намени, власништву и структури земљишта су парцијални и Обрађивачу нису у целини доступни;
- картографске подлоге (1:100.000, 1:50.000, 1:25.000), пољопривредне карте (1:25.000), сателитски снимци и шумске основе, могу бити основа за плански приказ на очекиваном нивоу;
- званични подаци о природним карактеристикама, текстуални и картографски, су доступни, али су, по правилу, општег типа, старијег датума, различитих нивоа детаљности и нису усмерени ка потребама планирања;
- наменска истраживања Парка природе "Голија", обухватала су, првенствено, ужи простор Голије и Радочела и рађена су за потребе проглашења заштите;
- степен истражености природних и културно-историјских вредности, довољан је за проглашење опште заштите Парка, али не целог подручја Плана.

Графичку документациону подлогу чине географске и специјалистичке карте (геолошке, хидрогеолошке, педолошке, шумске основе и др. у размерама 1:300.000, 1:100.000, 1:50.000 и 1:25.000), пољопривредне карте (1:25.000) и сателитски снимци.

Према Програму за израду Просторног плана подручја "Голија", израда планског акта се заснива, искључиво, на обради података из постојеће **информационе базе и документације коју обезбеђују надлежни органи и институције**, а планским и пратећим документима ће се утврдити потребе за израдом документације по појединим областима и обезбедити синхронизација њихове израде.

Ценећи ову обавезу, али и стање документације, Обрађивач је одлучио да посебну пажњу посвети **изради документационе основе**, као синтези свих постојећих информација и оцени њихове релевантности за потребе израде Плана.

Услови под којима се ради Стратегија

Почетком јануара 2004. године, Републичка агенција за просторно планирање и Обрађивач плана, Центар за планирање урбаног развоја - ЦЕП, обавестили су све надлежне управне и стручне институције о изради Просторног плана подручја посебне намене Парка природе "Голија" и, сагласно законским обавезама и одредбама Програма, затражене су информације о програмима и плановима развоја, предлози и виђења заинтересованих институција и административно територијалних јединица, као и услови надлежних институција.

Податке и услове из своје надлежности су доставили: Завод за заштиту природе Србије, ЈЖТП и Савезно министарство одбране. Изузетна сарадња је остварена са Електропривредом Србије (Дирекција за развој и инвестиције из Новог Сада) и службама са подручја, а добијени су и услови и подаци од ТЕЛЕКОМ-а СРБИЈА и МОБТЕЛ-а. Остварена је, такође, солидна сарадња са општинама Краљево, Нови Пазар, Сјеница, Рашка, а посебно Ивањица, које су, добрим делом, обезбедиле неопходне податке.

ЈП "Србијашуме", као Старалац и корисник највећег дела подручја, заједно са шумским управама на терену, доставило је услове и своје виђење развоја подручја. Управа Парка природе "Голија", врло непосредно и преко сарадника из области шумарства, пружила је пуну помоћ у прикупљању информација и приликом обиласка терена и професионално је сарађивала са Обрађивачем.

Прибављање података и документације се, и овога пута, показало као основни проблем код израде планова, из више разлога: недоступност информација о постојању документације, немогућност њеног физичког прибављања, неажурност стручних служби, нерашчишћено питање надокнада.

Институционалне и планске одреднице

Планску документацију чине претходно донети просторни и урбанистички планови и обавезујући планови вишег реда, Просторни план Републике Србије, Водопривредна основа Републике Србије и др., који на регионалном нивоу детерминишу генералне услове заштите и развоја.

У **Просторном плану Републике Србије ("Службени гласник РС", бр.13/96)**, стратешко-развојном документу Републике за период до 2010. године, дефинисана су основна одређења и циљеви просторног развоја, односно планска начела и критеријуми заштите и унапређења животне средине, као и основе коришћења и заштите природних и створених добара. У релевантним плановима нижег реда, који су узети у разматрање, дефинисане су смернице и мере заштите животне средине.

Зона Голије са Радочелом и Чемерном, са бројним културно-историјским споменицима, дефинисана је као високопланинска туристичка регија I степена - "Ср.2", у склопу Средишње туристичке регије, I степена, међународног и националног ранга. Предвиђена је за летњу рекреацију и зимске спортове, као водеће туристичке активности, али и за остале видове туризма: споменички, еколошки, ловни, сеоски и др.

Подручје се дефинише као сточарско-планински "микрорејон" и главно подручје планинских травњака, са селективним пошумљавањем.

План предвиђа коришћење и заштиту шума и шумског земљишта унапређивањем стања, као и пошумљавањем првенствено на подручјима захваћеним ерозијом.

Према Просторном плану у мрежу градова Краљево и Нови Пазар су регионални центри, Сјеница је већи градски центар; Ивањица је градски центар, а Рашка би се могла пре познати као насеље које ће се до 2010. године оформити као мали град. Ивањица је у функционалном подручју Чачка, Рашка у подручју Краљева, а Сјеница Новог Пазара.

Када се ради о индустрији Планом се селективно усмеравају нови производни капацитети у индустријско-градске центре а селективно се лоцирају мали индустријски капацитети у мањим градовима, општинским и секундарним центрима критично-развојног подручја (недовољно развијеног, пограничног, емиграционог, депопулационог). Потенцијални појас индустријског развоја је ибарски са индустријским центрима Краљево, Рашка и Нови Пазар.

Предвиђа се заштита коридора и резервација простора за све елементе саобраћајних мрежа. Код друмског саобраћаја то су: "ивањицки" коридор аут-пута Београд-Јужни Јадран. Магистрални путеви као тежиште имају унапређење (рехабилитација, доградња неизграђених путних праваца и допуна магистралних праваца, везаних за нове услове и стратешка опредељења развоја Републике). Рехабилитацијом као приоритетом ће се задовољити очекивани захтеви саобраћаја и пружити задовољавајући ниво саобраћајне услуге. Регионална мрежа усаглашава се са очекиваним потребама саобраћаја, било рехабилитацијом или реконструкцијом постојећих праваца, или доградњом неизграђених деоница. Повећаће се проценат путева са савременим коловозом. Посебан значај има развој ове мреже у недовољно развијеним и пограничним подручјима. Локални путеви биће предмет даљих разрада у регионалним и другим просторним плановима. Генерално, ова мрежа мора да претрпи највеће квалитативне промене, изградњу, односно модернизацију.

Код железничког саобраћаја планирана је једноколосечна пруга Рашка - Нови Пазар и електрификација постојеће једноколосечне пруге. Долином Ибра.

У Просторном плану су дате локације са циљем да се резервише и сачува простор/земљиште за будуће аеродроме, а од значаја за простор Голије могу бити: Поникве-Златибор, Лађевци-Прељина, Краљево, Ивањица, Сјеница, Ужице, као средњи и мањи аеродроми оспособљени за прихват и отпрему мањих савремених авиона намењених за пословна и туристичка путовања у локалном саобраћају, за обављање спортских делатности, аеродроми намењени пољопривредној авијацији, као и војни аеродроми који би могли да се користе за цивилни саобраћај.

План резервише простор узводно од манастира Студенице до близу села Придворица за изградњу хидроакумулације, за потребе водоснабдевања Шумадије и Поморавља.

Није предвиђено коришћење енергетских извора и минералних сировина, мада се овај простор налази у оквиру једног од истражних простора метала и неметала.

Са становишта заштите животне средине Планом се жели заустављање даље деградације природне средине најпре у еколошки највреднијим подручјима, заустављање ерозије у најугроженијим подручјима; да се посебно штитити планински појас, где спада и Голија, који треба резервисати као подручје ширег значаја, преваходно за рекреативно-туристичке активности, водопривреду (водоснабдевање) и производњу хране, уз примену еколошких стандарда.

У Плану према категоријама загађености животне средине у трећој категорији су: околине локалитета велики загађивача (Краљево) и средњих загађивача (Нови Пазар). У четвртој су локалитети малих загађивача и то: Ивањица и Рашка, зоне интензивне пољопривреде, линије магистралних путева и пруга и аеродроми. У пету су сврстани локалитети са већим оптерећењем простора, углавном туристички комплекси и места са недовољно контролисаним посетом и коридори локалних путева. У шестој су територије сеоских насеља, подручја са природном деградацијом простора (еродирани површине, заслањена земљишта, клизишта, плавни терени, подручја јаким мразева, зоне око историјских споменика са контролисаним антропооптерећењем, акваторије вештачких акумулација). У седму су сврстане територије са ограниченом привредном активношћу: шумске површине са експлоатацијом, ливадско-пашњачка подручја, ловна подручја и паркови природе. У осмој су: строги природни резервати, споменици природе и подручја заштићена међународним конвенцијама, неприступачни кањони и стрми одсеци.

Водопривредна основа Републике Србије је највећи део обухваћене површине прогласила за заштићено извориште регионалног/републичког значаја, са циљем одржавања и развоја водног режима, јединственог управљања водама, заштите од вода, те заштиту и коришћење вода.

Донета документа или стратегије у поступку разматрања на нивоу Републике (пољопривреда, шумарство, туризам, отпад, енергетика, и др.) осим у појединостима, подржавају циљеве и критеријуме ове Стратегије.

За израду Стратегије коришћене су информације из **постојећих просторних планова обухваћених општина**, а који су, највећим делом, старијег датума и парцијално обухватају подручје и урбанистичких планова неколико насеља.

На основу анализе сваког документа појединачно може се извести закључак да су констатовани приоритети, намене простора и предложене мере у највећем броју и даље актуелне, с тим, што су се, у протеклом периоду, проблеми умножили.

Потпуно преклапање је констатовано у вези са: пошумљавањем голети, борбом против ерозије, уређењем сливова река, решавањем питања одвођења и пречишћавања отпадних вода, прикупљањем и депоновањем отпада, заштитом изворишта, санирањем површина после експлоатације минералних сировина и др.

Туризам је обрађиван на различитим нивоима, са методолошки различитих аспеката и са битно другачијих вредносних друштвених и економских полазишта, у времену када је само мањи део простора Плана био у неком од режима заштите и када је важила другачија законска регулатива.

При изради аналитичко документационе основе и дефинисању основних стратешких, развојних премиса, обрађивачи Просторног плана су прихватили све обавезе које проистичу из донете **Уредбе о заштити Парка природе "Голија"**, у оном обиму колико су Законом, правним актом, пратећом Студијом **"Парк природе Голија - Предлог за стављање под заштиту"** и Условима Завода за заштиту природе Србије дефинисани.

Узети су у обзир и циљеви, приоритетни задаци и активности на спровођењу режима заштите, дефинисани у **Програму заштите и развоја Парка природе "Голија" и Резервата биосфере "Голија-Студеница" 2003-2007.** (ЈП "Србија-шуме", 2002) и у годишњим плановима рада.

Закључак

Стратегија заштите и развоја подручја Голије, препознаје интернационални, национални, регионални и локални значај подручја, предлаже могуће алтернативе развоја које имају уплива на програмско-планске одлуке и уграђују се у плански документ.

Прихваћен концепт одрживог развоја подразумева усклађивање социјалних и економских захтева са основним еколошким и културним функцијама подручја - на начин који ће да допринесе трајном уравнотеженом развоју.

Полазећи од националних законских оквира, планирање заштите, развоја, уређења и управљања Парком природе "Голија" и Резерватом биосфере "Голија-Студеница" се заснива и на међународним актима које регулишу ова питања, промовишући одрживи развој, заштиту и интегрално управљање природним ресурсима и животном средином.

Просторним планом Републике Србије подручје Голије је уврштено као високовредни планински регион у групу развојних приоритета и предвиђена је израда просторног плана подручја посебне намене, и то по два основа - као будућег заштићеног природног добра веће површине и као просторно туристичке регије специфичних одлика и развојних потенцијала.

Оба вида и нивоа заштите Голије - Парк природе и Резерват биосфере - компатибилни су међусобно и са циљевима и критеријумима развоја целог подручја Плана, те је процењено, да ће се применити на подручју Плана у целини.

Проглашењем Резервата биосфере, на Голији је могуће очувати значајне култивисане пределе са традиционалним облицима пољопривреде и сточарства, у коегзистенцији са природним екосистемима, и развијати оне облике производње и привреде који немају негативних утицаја на биодиверзитет .

Циљеви који су утврђени овом Стратегијом биће уграђени у планове и програме заштите и развоја подручја, применом стандарда, мера и инструмената политике организације, уређења, заштите, развоја и коришћења простора који се примењују за ова подручја.